Управління культури і туризму Волинської облдержадміністрації
Волинський краєзнавчий музей
Кафедра документознавства і музейної справи
Волинського національного університету імені Лесі Українки

Волинський музейний вісник

Науковий збірник

Випуск 3

Луцьк, 2012

УДК 069
ББК 79.1
В 67

Волинський музейний вісник: Наук. зб.: Вип. 3. / упр-ня культури і туризму Волин. ОДА; Волин. краєзн. музей; каф. документознавства і музейн. справи ВНУ ім. Лесі Українки ; Упоряд. А. Силюк, Є. Ковальчук. – Луцьк, 2012. – 288 с.

У випуску вміщено статті та повідомлення з історії та сучасної практики музейної справи Волині та України. В окремому розділі подано матеріали Другого круглого столу з нагоди Міжнародного дня музеїв "Музей у сучасному світі" (16 травня 2011 року, м. Луцьк). Розраховано на науковців, музейних працівників, краєзнавців.

Упорядники: **Анатолій Силюк** - директор Волинського краєзнавчого музею, старший викладач кафедри документознавства і музейної справи Волинського національного університету імені Лесі Українки

Євгенія Ковальчук - кандидат історичних наук, заступник директора з наукової роботи Волинського краєзнавчого музею, старший викладач кафедри документознавства і музейної справи Волинського національного університету імені Лесі Українки

Рецензенти: **Світлана Гаврилюк** - доктор історичних наук, проректор з навчальної роботи, професор кафедри документознавства і музейної справи Волинського національного університету імені Лесі Українки

Геннадій Бондаренко - кандидат історичних наук, професор кафедри археології, давньої і середньовічної історії України Волинського національного університету імені Лесі Українки, голова Волинської обласної організації Національної спілки краєзнавців України

Рекомендовано до друку вченою радою Волинського національного університету імені Лесі Українки (протокол № 10 від 26 квітня 2012 року) та науково-методичною радою Волинського краєзнавчого музею (протокол № 14 від 20 грудня 2011 року).

Відповідальний за випуск: ***Анатолій Силюк.***

Технічний редактор: ***Олександр Трофімук.***

© Волинський краєзнавчий музей, 2012

Розділ ІІ. Дослідження та матеріали з історії пам'яткоохоронної та музейної справи

Наталя Гатальська,
провідний науковий співробітник Затурцівського меморіального музею Вячеслава Липинського, відділу Волинського краєзнавчого музею, с. Затурці Локачинського району

УКРАЇНСЬКА ІСТОРІЯ ХХ СТОЛІТТЯ В ДОЛІ РОДИНИ ЗЕЛЕНОВИХ

Відома істина: історія Батьківщини пишеться долями її громадян. Нещодавно до рук автора цієї статті потрапили матеріали, пов'язані з драматичною долею луцької родини інтелігентів Зеленових. Усі документи і фото—копії. Так вони і передані до фондів Волинського краєзнавчого музею. Проте інформація, наявна в цих документах, дуже яскраво ілюструє цілі блоки тем, зокрема:

1) історія освіти на Волині на початку ХХ століття;

2) діяльність осередків "Просвіти" у міжвоєнний період;

3) розвиток народного аматорського мистецтва, зокрема, хорового, у першій половині ХХ століття на Волині;

4) історія ОУН-УПА і діяльність радянських репресивних органів (НКВС);

5) умови праці й побуту репресованих українців на північно-східних теренах Росії;

6) театральне життя в Україні у ХХ столітті.

Серед документів – рукопис: "Коротке біографічне оповідання про Миколу Васильовича Зеленова та його сім'ю". Цей цікавий інформативний та аналітичний документ, написаний сином Зеленова М.В. Юрієм, інформує про основні життєві віхи луцької родини інтелігентів, які за походженням не були українцями, але були засудженими і відбували покарання за український націоналізм та націоналістичну діяльність.

Життєві шляхи членів цієї родини склались по-різному, але на кожному з них свою чорну мітку залишили війна та жорстокий репресивний режим радянської держави.

На Волинь родоначальника Зеленова Василя Ісидоровича закинула доля з російського міста Тамбова, де він трудився мулярем ("пічником", як пише про нього онук). В Луцьку у 1880-х роках Зеленов В.І. відбував дійсну військову службу. Тут, на Волині, він зустрів свою суджену – Феодосію Пилипівну Карпенко – та одружився з нею. В сім'ї Зеленових народилось п'ятеро дітей: Микола (1890 р.н.), Марія (1895 р.н.), Катерина (1990 р.н.), Люба (1906 р.н.) і Михайло (1910 р.н.).

Найстарший син Микола і став найбільш відомим з дітей, а доля його сім'ї – найбільш драматичною.

Після закінчення гімназії Микола був призваний на військову службу. Закінчив Київське військове училище, воював на фронті Першої світової війни в Білорусі, де отримав поранення та нагороди і закінчив військову службу в чині штабс-капітана.

Молодий офіцер у м. Молодечно познайомився з випускницею 1917 року Санкт-Петербурзької гімназії, красунею Анастасією Іванівною Чавлитко (1901 р.н.) і до Луцька повернувся уже з молодою дружиною. Закінчивши Луцьке музично-педагогічне училище, Микола Васильович Зеленов у 1919 році отримав призначення на роботу директором початкової школи села Ратнів (нині Луцького району) і працював тут до 1935 року. Дружина Анастасія Іванівна тут же учителювала.

Працюючи в школі, Зеленов М.В. активно прилучився до громадського життя в селі, створивши при "Просвіті" хор із жителів Ратнева, який славився на всю околицю. До речі, з нагоди приїзду до Луцька Президента Польщі ратнівський хор виступав на урочистостях.

У сім'ї вчителів Зеленових народилось п'ятеро дітей: Василь (1920 р.н.), Борис (1925 р.н.), Валентин (1928 р.н.), Юрій (1932 р.н.) і Галина (1934 р.н.).

У 1935 році Микола Васильович побудував свою садибу на околиці Луцька (біля села Теремно). Тут було закладено великий фруктовий сад, споруджено і зарибнено п'ять ставків, обсаджених вербами. До садиби належав також великий луг, через який протікала річка Сапалаївка, що впадала в Стир. Дім знаходився поблизу ставків і річки, тому діти всі літні дні проводили там. З іншого боку садиби був військовий полігон, де проводились навчання і стрільби. На цьому полігоні сільські діти (в т.ч. і Зеленови) рано-вранці і ввечері пасли корів і коней, збирали печериці, яких тут росло дуже багато. На ставки часто

сідали дикі качки, і хлопчаки стріляли по них із самопалів, за що карались батьками.

На підтвердження того, що родина Зеленових була заможною, свідчить і витяг з архівної довідки про реабілітацію, де вказується, що було конфісковане при виселенні. В опису майна, зокрема, названо (мова оригіналу – російська; правопис збережено):

"1. Дом каменный – 1 (две комнаты, кухня, кладовая, крытая железом).
2. Сарай – 1 (крытый железом).
3. Гардироб со стеклянными дверьми – 1
4. Шкаф – 2
5. Стол – 2
6. Кресла – 2
7. Диван – 1
8. Грамофон – 1, с пластинками (8 шт.)
9. Венские стулья – 2
10. Кровать деревянная – 1
11. Картофель – 5 ц.
12. Весы десятиричные – 1
13. Сундук – 2
14. Ванна цинковая – 1
15. Сипаратор – 1
16. Самовар – 1
17. Шляпы дамские – 10 шт.
18. Скрипка с чехлом – 1
19. Мужские шляпы – 4
20. Куры – 4 шт.
21. Кролики – 5
22. Картофель посаженный – 30 соток
23. Овощей посажено – 0,01 га.
24. Посеяно ячменя – 10 сотых.
25. Посеяно овса – 10 сотых
26. Посеяно вики – 10 сотых
27. Посеяно семя льняного – 30 сотых
28. Картины – 3

Все выше перечисленное имущество сдано на сохранность представителю райфинотдела".

За два кілометри від садиби була сільська Теремнівська школа, де навчались наймолодші діти Зеленових. Директором цієї школи після переїзду в Луцьк став Микола Зеленов, який водночас був і регентом Луцького Свято-Троїцького собору. Недалеко була церква, куди Зеленови ходили на богослужіння.

Теплі спогади про своїх учителів Зеленових залишили колишні учні, які й досі проживають у Луцьку по вулиці Теремнівській.

Незважаючи на абсолютно мирну професію, доброчесне життя інтелігентної родини, 21 травня 1944 року їх було репресовано. Звинувачувались в українському націоналізмі як родина активного учасника ОУН та посібника УПА Бориса Зеленова. Дев'ятнадцятирічного юнака було заарештовано 5 березня 1944 року і пред'явлено таке звинувачення (мова російська, правопис збережено): "Зеленов Б.Н. является активным членом организации Украинских националистов, руководил школьным осередковым, вербовал в ОУН молодеж, проводил контрреволюционную националистическую агитацию, снабжал УПА оружием". 11 травня 1944 року військовим трибуналом НКВС Київської області Бориса Зеленова було засуджено за ст. 54-1а, 54-11 КК УРСР до страти. Вирок виконано 20 липня 1944 року. Місце поховання, як свідчить архівна довідка, не відоме.

У спогадах Юрій Миколайович Зеленов подає опис своїх дитячих вражень під час вивезення його родини в Сибір. "Я вийшов надвір, будинок був оточений автоматниками, а біля воріт стояло дві підводи, які привезли батьків, сестру і мене на залізничну станцію в супроводі конвоїрів".

На заслання у товарняку разом з батьками були вивезені наймолодші діти: Юрій і Галина. (Валентин помер у Ратневі, проживши всього один рік).

"На станції уже стояли товарні вагони, обладнані нарами з соломою, а посередині вагона стояло відро, на всякий випадок... До кінця дня вагони були завантажені і почалась місячна "мандрівка" в супроводі вагона з автоматниками".

У Красноярську, на товарній станції Злобіно, сім'ї репресованих тимчасово поселили в барак з двоярусними нарами, побіленими вапном з хлоркою. Всі працездатні змушені були ходити на завантаження у вагони вапна і цементу. Через місяць надійшла команда їхати далі, і всіх завантажили на баржу, яку два тижні по Єнісею супроводжував пароход "Марія Ульянова".

Родина українських учителів-просвітян Зеленових через кілька місяців подорожі опинилась на засланні в селищі Курейка Ігарського району Красноярського краю. Це за 2500 кілометрів пароплавом по ріці Єнісей на північ від міста Красноярськ. (До 1920 року ця територія іменувалась Туруханським краєм. До слова, у с. Курейка в 1913-1916 роках відбував своє останнє заслання Й. Сталін). З 1942 року в с. Курейка був створений радгосп Норильського металургійного комбінату. В радгоспі було три відділення, у яких на сільськогосподарських роботах працювали дорослі та діти (з десяти років). Вирощували картоплю і капусту. Крім тяжкої, виснажливої (недитячої!) праці, Зеленовим довелося пережити приниження, голод, люті морози, цингу, мошкару. "Морально і фізично було тяжко, - згадує Юрій Миколайович Зеленов, - перші 2-3 роки. Жили в бараках з нарами, посередині – бочка-піч. Електричне світло відсутнє, школи і бані також не було".

Відпрацювавши літо і зиму, Юрій і Галина Зеленови пішли навчатись у семирічку, яка була в селі Горошиха на протилежному березі Єнісею (а відстань між берегами в цьому місці була більшою за 5 кілометрів). У цей період Юрія викликав співробітник МВС, зробив відпечатки пальців, завів особову справу і наказав приходити до нього кожні два тижні "відмічатись". Після закінчення семирічної школи, діти Зеленових, з дозволу коменданта, поїхали в Ігарку (це за 200 кілометрів униз по Єнісею) вступати до педучилища Народів Півночі. Після закінчення двох курсів, коли у Юрія вже був паспорт і навіть комсомольський квиток, у гуртожиток училища прийшов співробітник міліції, зробив обшук і забрав паспорт. Після цього "візиту" Зеленових – Юрія і Галину – з педучилища виключили. Батьки неодноразово зверталися з письмовими скаргами – просьбами про поновленні дітей на навчанні до Сталіна, Ворошилова і Берії, та відповіді ні від кого не отримали.

Але співучі українці не занепадали духом і в суворій сибірській тайзі на каторжних роботах. Микола Васильович Зеленов організував художню самодіяльність. У клубі-наметі ставили п'єси "Наталка Полтавка", "Невольник", "Шельменко-денщик", "Живий труп". Хор під орудою диригента Зеленова виконував твори на слова Тараса Шевченка "Думи мої, думи мої", "Реве та стогне Дніпр широкий", "Садок вишневий коло хати", народну пісню "Взяв би я бандуру" та інші. Коли помер Й.Сталін, Миколі Зеленову було доручено вивчити з хором гімн СРСР і виконати на траурному мітингу. Для цього урочисто-жалобного моменту учасників хору навіть звільнили на день від роботи.

19 лютого 1960 року завершився термін заслання, але Зеленовим було заборонено повертатись на рідну Волинь. Батьки переїхали до міста Красноярська, де купили будиночок і прожили там свої останні роки. Анастасія Іванівна померла 20 вересня 1962 року, а Микола Васильович – 9 червня 1963 року. З життя передчасно пішли на чужині світлі інтелігентні люди, батьки великої родини, яка вписала свою позитивну сторіночку в історію нашої Батьківщини.

На могилі Зеленових, що знаходиться на горі Покровського кладовища, стоїть пам'ятник у вигляді дуба з обтятим гіллям. Його спорудили як передсмертний заповіт матері у 1964 році діти Юрій і Галина, яка залишилась проживати у м. Красноярську.

Доля найстаршого сина Миколи Васильовича Зеленова Василя склалась так. Після закінчення гімназії та учительського інституту в Луцьку один рік працював у школі села Теремно, де викладав німецьку мову. Проте ще юнацька мрія привела Василя Миколайовича Зеленова на велику сцену, де все життя працював артистом і режисером у драмтеатрах України. Останні сорок років присвятив Київському академічному театру імені Лесі Українки. Після виходу на пенсію проживає в Києві.

Юрій Миколайович, який разом з батьками був вивезений у Сибір, в 1958 році закінчив Красноярський обліково-плановий технікум, а в 1964 році фінансово-економічний інститут. 1965 року переїхав на Україну в місто Боярка Київської області, а в 1975 році став мешканцем Києва.

Батьків Зеленових, страченого Бориса (посмертно), Юрія і Галину реабілітовано згідно із Законом УРСР від 17.04.1991 року "Про реабілітацію жертв політичних репресій в Україні".

Доля родини Зеленових – яскрава ілюстрація української історії XX сторіччя.

---

1. Фонди Волинського краєзнавчого музею.